

TA'LIMDA BAHOLASH TURLARI VA TINGLAB TUSHUNISH KO'NIKMAMSIGA OID TESTLARNI YARATISH VA BAHOLAS

Abduraimova Dilobod G'ulom qizi

Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti
universiteti tayanch doktoranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15813247>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-Iyun 2025 yil
Ma'qullandi: 28-Iyun 2025 yil
Nashr qilindi: 30-Iyun 2025 yil

KEY WORDS

*darslik, test, tinglab tushunish,
ko'nikma ,malaka, tajriba, savol,
topshiriq*

ABSTRACT

*Ushbu maqolada Ona tili ta'limida baholash turlari, ona
tilini o'qitishda o'quvchilarning tinglab tushunish
ko'nikmasini shakllantirish va rivojlantirish ; eshitib
tushunish ko'nikmasini baholash zarurati;*

Ta'limda baholash, o'quv jarayonining muhim qismi bo'lib, talabalarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash, rivojlantirish va takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon turli xil baholash usullari orqali amalga oshiriladi. Eng keng tarqalgan turlari formativ, summativ va diagnostik baholash hisoblanadi.

Formativ baholash

Formativ baholash jarayon davomida o'quvchilarni baholashga qaratilgan. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarni o'rganish jarayonida qo'llab-quvvatlash va muvaffaqiyatlarini yanada oshirishdir. Formativ baholash ko'plab usullar yordamida amalga oshirilishi mumkin, masalan:

- Sinovlar va anketalar
- Guruh muhokamalari
- O'z-o'zini baholash
- O'qituvchidan fikr olish

Formativ baholash natijalari ta'lim jarayonida imkon qadar tezkor ravishda ko'rib chiqilib, o'quvchilarga o'zlashtirishni kuchaytirish uchun kerakli takliflar beriladi.

Summativ baholash

Summativ baholash o'quv jarayonining oxirida o'tkaziladi va o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu turdagi baholash kurs oxirida, semestr yoki yil yakunida o'tkaziladi. Summativ baholashning asosiy maqsadi o'quvchilarning o'rganilgan materialni qancha darajada o'zlashtirganini baholashdir. Ushbu baholash turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Imtihonlar
- Testlar
- Kurs ishlar
- Mavzu bo'yicha yakuniy baholar

Summativ baholash natijalari ta'lim jarayonini baholashda va kelgusi ta'lim rejalarini tuzishda muhim ahamiyatga ega.

Diagnostik baholash

Diagnostik baholash o'quvchilarni o'quv jarayonining boshida yoki muayyan bosqichlarida baholash uchun qo'llaniladi. Bunday baholashning maqsadi o'quvchilarning mavjud bilim darajasi va qobiliyatlarini aniqlash, shuningdek, ularning individual o'rganish ehtiyojlarini belgilab berishdir. Diagnostik baholash fikr almashish va aloqa qilish orqali amalga oshirilishi mumkin, misol uchun:

- Yana qo'shimcha javobli testlar
- Yoshlar nazorati
- O'z-o'zini baholash

Ushbu baholash turi o'quvchilarni individual ravishda rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'playdi.

Ta'limda baholash turlari muhim rol o'ynaydi. Formativ baholash jarayonning davomida o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash, summativ baholash ularning o'rganish natijalarini taqdim etadi. Diagnostik baholash esa o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlashda yordam beradi. Ushbu baholash turli tizimlar ta'lim jarayonini yanada samarali va natijali qilishga yordam beradi.

Baholash jarayoni – bu o'quvchilarning bilimini aniqlash, ta'limni tushunish va yaxshilash uchun davom etadigan tizimli jarayon. Baho – ta'lim oluvchilar biz o'rganishni istagan narsalarni qanchalik yaxshi o'rganganligini, o'zlashtirganligini ko'rsatadigan natija. Shuning uchun baholash jarayonini tashkil etishda baholash turlarini farqlash muhim hisoblanadi. Umumiy o'rta ta'lim tizimida baholash nima maqsadda amalga oshirilishiga qarab uch turi farqlanadi: formativ (shakllanuvchi), diagnostik (tashxislovchi) va summativ (jamlanuvchi) baholash.

Diagnostik Baholash – o'qituvchi tomonidan o'quvchilarning joriy o'zlashtirish jarayonini tashxislash jarayonidir. U vazifaviy jihatdan formative baholash singari o'quvchining bilimini yaxshilashga, rivojlantirishga qaratilgan bo'ladi. Mazmuniy tomondan esa summativ baholashga yaqin turadi. Bu nazorat turi o'quv jarayoni davomida amalga oshiriladi, uning natijalari o'quvchining mavjud darajasi haqida ma'lumot berib, o'quv jarayonidagi keyingi harakatini belgilash uchun xizmat qiladi.

Ona tili ta'limida 4ta ko'nikma barobarida tinglab tushunish ko'nikmasi ham muhim hisoblanadi. Dilobod Abduraimova (PhD), [01.07.2025 12:16]

Ta'limda baholash turlari

Ta'limda baholash, o'quv jarayonining muhim qismi bo'lib, talabalarning bilim va ko'nikmalarini aniqlash, rivojlantirish va takomillashtirish uchun muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon turli xil baholash usullari orqali amalga oshiriladi. Eng keng tarqalgan turlari formativ, summativ va diagnostik baholash hisoblanadi.

Formativ baholash

Formativ baholash jarayon davomida o'quvchilarni baholashga qaratilgan. Uning asosiy maqsadi o'quvchilarni o'rganish jarayonida qo'llab-quvvatlash va muvaffaqiyatlarini yanada oshirishdir. Formativ baholash ko'plab usullar yordamida amalga oshirilishi mumkin, masalan:

- Sinovlar va anketalar
- Guruh muhokamalari

- O'z-o'zini baholash
- O'qituvchidan fikr olish

Formativ baholash natijalari ta'lim jarayonida imkon qadar tezkor ravishda ko'rib chiqilib, o'quvchilarga o'zlashtirishni kuchaytirish uchun kerakli takliflar beriladi.

Summativ baholash

Summativ baholash o'quv jarayonining oxirida o'tkaziladi va o'quvchilarning o'zlashtirgan bilimlarini baholashga qaratilgan. Bu turdagi baholash kurs oxirida, semestr yoki yil yakunida o'tkaziladi. Summativ baholashning asosiy maqsadi o'quvchilarning o'rganilgan materialni qancha darajada o'zlashtirganini baholashdir. Ushbu baholash turlari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Imtihonlar
- Testlar
- Kurs ishlar
- Mavzu bo'yicha yakuniy baholar

Summativ baholash natijalari ta'lim jarayonini baholashda va kelgusi ta'lim rejalarini tuzishda muhim ahamiyatga ega.

Diagnostik baholash

Diagnostik baholash o'quvchilarni o'quv jarayonining boshida yoki muayyan bosqichlarida baholash uchun qo'llaniladi. Bunday baholashning maqsadi o'quvchilarning mavjud bilim darajasi va qobiliyatlarini aniqlash, shuningdek, ularning individual o'rganish ehtiyojlarini belgilab berishdir. Diagnostik baholash fikr almashish va aloqa qilish orqali amalga oshirilishi mumkin, misol uchun:

- Yana qo'shimcha javobli testlar
- Yoshlar nazorati
- O'z-o'zini baholash

Ushbu baholash turi o'quvchilarni individual ravishda rivojlantirish uchun zarur bo'lgan ma'lumotlarni to'playdi.

Xulosa

Ta'limda baholash turlari muhim rol o'ynaydi. Formativ baholash jarayonning davomida o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash, summativ baholash ularning o'rganish natijalarini taqdim etadi. Diagnostik baholash esa o'quvchilarning ehtiyojlarini aniqlashda yordam beradi. Ushbu baholash turli tizimlar ta'lim jarayonini yanada samarali va natijali qilishga yordam beradi.

Dilobod Abduraimova (PhD), [01.07.2025 13:04]

O'zbekiston Respublikasi Davlat ta'lim standartlari (DTS)da tinglab tushunish ko'nikmasi nutqiy kompetensiyaning muhim tarkibiy qismi sifatida e'tirof etiladi. DTS o'quvchilarda tinglab tushunish qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan aniq maqsad va vazifalarni belgilab beradi.

DTSda tinglab tushunishga oid asosiy yo'nalishlar:

- Maqsad: O'quvchilarda ona tilida adekvat tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirish, ularning muloqot qobiliyatini rivojlantirish va axborotni qayta ishlash qobiliyatini oshirish.
- Vazifalar:
 - Turli janrdagi va uslubdagi og'zaki nutqni (suhbatlar, ma'ruzalar, yangiliklar, hikoyalar va boshqalar) tushunish qobiliyatini rivojlantirish.

- Og'zaki nutqdagi asosiy g'oyani, muhim detallarni va munosabatni aniqlash qobiliyatini rivojlantirish.
- Og'zaki nutq asosida xulosalar chiqarish, baholash va fikr bildirish qobiliyatini rivojlantirish.
- Og'zaki nutqning leksik va grammatik xususiyatlarini tushunish qobiliyatini rivojlantirish.
- Turli vaziyatlarda (masalan, darsda, suhbatda, taqdimotda) adekvat tinglash va javob berish qobiliyatini rivojlantirish.

DTSda tinglab tushunish ko'nikmasining darajalar bo'yicha taqsimlanishi:

DTSda tinglab tushunish ko'nikmasi o'quvchilarning yosh xususiyatlari va o'quv dasturining talablariga muvofiq ravishda darajalar bo'yicha taqsimlanadi. Masalan, boshlang'ich sinflarda o'quvchilar oddiy suhbatlarni, qisqa hikoyalarni va e'lonlarni tushunishga o'rgatiladi. Yuqori sinflarda esa o'quvchilar murakkabroq ma'ruzalarni, munozaralarni va radioeshittirishlarni tushunishga o'rgatiladi.

DTSda tinglab tushunishni baholashga oid talablar:

- Tinglab tushunishni baholashda turli baholash usullaridan foydalanish tavsiya etiladi, jumladan:
 - Og'zaki savol-javob
 - Yozma testlar (ko'p variantli javoblar, to'g'ri/noto'g'ri, gapni to'ldirish va boshqalar)
 - Leksik-grammatik testlar
 - Xulosa yozish
 - Leksik-grammatik testlar
 - Leksik-grammatik testlar
- Baholash topshiriqlari o'quvchilarning yosh xususiyatlariga va o'quv dasturining talablariga mos bo'lishi kerak.
- Baholashda haqiqiy hayotdagi vaziyatlarga o'xshash materiallardan foydalanish tavsiya etiladi.
- Baholash natijalari o'quvchilarning o'quv jarayonini yaxshilash uchun ishlatilishi kerak.

DTSning ahamiyati:

DTS ona tili ta'limida tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi. DTSga rioya qilish o'qituvchilarga o'quvchilarda samarali tinglab tushunish ko'nikmasini shakllantirishga va ularning muloqot qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi.

Misol:

5-sinf ona tili DTSda o'quvchilar quyidagilarni bajarishlari kerak:

- Oddiy suhbatlarni va qisqa hikoyalarni tushunish.
- Matndagi asosiy g'oyani va muhim detallarni aniqlash.
- Berilgan savollarga javob berish.
- Oddiy xulosalar chiqarish.

Yuqoridagi talablarni hisobga olgan holda, o'qituvchi o'quvchilarda tinglab tushunish ko'nikmasini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar va topshiriqlar tuzishi kerak.

O'zbek tilidagi darslarda tinglab tushunishni rivojlantirish uchun bir qator samarali usul va metodlardan foydalanish mumkin. Quyida ularning ayrimlarini keltirib o'taman:

1. Tinglab tushunish matnlari

- O'quvchilarga turli muloqot, hikoya va tabiiy nutq namunalari (audio yoki video materiallar) tinglatiladi. Bu, tinglash va tushunish qobiliyatlarini oshiradi.

2. Mavzuga oid savollar

- Tinglangan matndan keyin o'quvchilarga savollar berish. Bu savollar matnning mazmuni, asosiy g'oyasi yoki detallariga oid bo'lishi mumkin. Bunaqa savollar teran fikrlashni talab qiladi.

3. Guruh muhokamalari

- O'quvchilarni kichik guruhlariga bo'lib, tinglangan matn haqida fikr almashishga undash. Bu, tinglab tushunish va fikrlarni izhor etish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

4. Rol o'ynash

- Tinglangan matn asosida o'quvchilar o'rtasida rolli o'yinlar o'ynash. Bu, tinglangan kontentni amaliyotda qo'llash imkonini beradi va o'quvchilarning qiziqishini oshiradi.

5. Visual materiallar bilan ishlash

- Tinglangan matndagi asosiy fikrlarni tushunishni osonlashtirish uchun diagrammalar, rasmlar yoki slaydlar orqali taqdimot qilish. Bu usullar vizual yordam beradi.

6. Tinglashga qaratilgan o'yinlar

- "Qaytar" o'yinlari, "Eshitib chorraha" kabi qiziqarli o'yinlarni tashkil etish. O'quvchilar matnni tinglab, muayyan amallarni bajarishi yoki javoblarini topishi lozim.

7. Savol javob sessiyalari

- O'quvchilar tomonidan tinglangan matn bo'yicha bergan javoblarga asoslangan muhokama o'tkazish. Bu, o'quvchilarga o'z fikrlarini ifoda etishda yordam beradi.

8. Muallif va matn faoliyatlari

- O'qituvchi matn muallifi kimligini muhokama qilish, bu yordamida o'quvchilar matnning kontekstini va uning maqsadini yaxshiroq tushunadi.

9. Qayta ishlab chiqish

- O'quvchilardan tinglangan matnni o'z so'zlari bilan qayta ifodalash yoki qissa, hikoya shaklida yozish so'ralishi. Bu, tinglangan matnni chuqurroq tushunishga yordam beradi.

10. Jamoaviy ishlar

- O'quvchilarning birgalikda muayyan matn ustida ishlashlarini ta'minlash, shu orqali ular bir-biridan o'rganishadi va faol ishtirok etishadi.

Ushbu metodlar yordamida o'quvchilarning tinglab tushunish qobiliyatini yanada rivojlantirish mumkin. Har bir usulni darslarning maqsadlari va o'quvchilarning imkoniyatlarini hisobga olgan holda mos ravishda qo'llash lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Jalilov K. (2022) Baholash nazariyasi asoslari. Toshkent. Akademy.
2. Lord F. and Novick M. (1968) Statistical Theories of Mental Test Scores. – Reading, MA: Addison-Wesley Pub.
3. Dr. Bob Kizlik. Measurement, Assessment, and Evaluation in Education. [http://www.adprima.com/measurement.htm]
4. Bastanfar, Ali. "Alternatives in assessment" Islamic Azad University, Khoy, Iran (2012). [https://www.academia.edu/download/43362488/DrJJ-Measure-assess-evaluate-ADPRIMAn-more-7052012.pdf]
5. Sh.Egamberdiyev v.b. (2024) 4K ko'nikmalarini baholash rubrikalari. Uslubiy qo'llanma.

Toshkent. Bookmany print.

6. Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). Taxonomy of Educational Objective

INNOVATIVE
ACADEMY